

rulduğu görülmektedir ki bunun sebebi, defe gösterilen müsamahanın diğer çalgıları içine almasını önlemektir (bk. MÜSİKİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l- Arab, "dff" md.; v. Soden, *AHW*, I, 10-11; Wensinck, *Mu'cem*, "nkḥ" md.; *Müsned*, III, 418; IV, 78, 353; VI, 33, 84, 99, 359, 360; Buhârî, "Nikâḥ", 48, 63, "Meğâzî", 12; İbn Mâce, "Nikâḥ", 20; Ebü Dâvûd, "Eymân" 22, "Eşribe", 5, 7; Tirmizî, "Nikâḥ", 6, "Menâkıb", 71; Nesâî, "Nikâḥ", 72, "İdeyn", 33, 36; Vâkidî, *el-Meğâzî*, I, 225; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, XI, 4-6; Fâkihî, *Aḥbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullâh), Mekke 1407/1986, III, 20-32; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 220; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), II, 268-306; Beğavî, *Şerḥu's-sünne*, Beyrut 1983, IX, 46-49; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, III, 352; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medḥal*, Kahire 1981, III, 117-118; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 344; *Tecrid Tercemesi*, XI, 302; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 622-635; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VI, 210-2123; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 108-111; M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm — Ali M. el-Bicâvî, *Eyyâmü'l- Arab fi'l-İslâm*, Kahire 1394/1974, s. 37-38; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Müsiki ve Semâ*, İstanbul 1976, s. 62 vd.; Şevki Dayf, *eş-Şî'r ve'l-ğünâ fi'l-Medîne ve Mekke*, Kahire 1979, s. 39-45, 179-183; Abdülğani en-Nablusî, *İzâhu'd-delâlat fi semâ' il-âlât* (nşr. Ahmed Râtib al-Hammûş), Dımaşk 1981; Ebü Tâlib el-Mufaddal, *Kitâbü'l-Melâhî ve esmâ' ihâ*, Kahire 1984, s. 15, 36; Muhammed el-Ahmedî, *Menhecû's-sünne fi'z-zevâc*, Kahire 1988, s. 149-152; Kerem el-Bustânî, *en-Nisâ' ü'l- Arabiyyât*, Beyrut 1988, s. 64; Ahmed b. Muhammed el-Mekki, *Keffû'r-ra'â*, Beyrut 1986, s. 90-104; Abdülhâş el-Kettânî, *et-Terâtübül-idâriyye* (Özel), II, 342-350, 3542, 355-357, 360-363, 372; Muhammed Gazzâlî, *Fakihlere ve Muḥaddislere Göre Nebevi Sünnet* (trc. Ali Özek), İstanbul 1992, s. 110-135; James Robson, "Muslim Wedding Feasts", *Glasgow University Oriental Society Transactions*, XVIII, Leiden 1961, s. 8; Muhammed Dayfullah, "el-Ḥayâtü'l-ictimâ'iyye fi sadri'l-İslâm ve'l-üs-re", *ed-Dâre*, IV/3, Riyad 1988, s. 14-15; W. Heffening, "Nikâḥ", *IA*, IX, 262; H. G. Farmer — M. Kemal Özergin, "Tef", *a.e.*, XII/1, s. 114-117; J. Parisot, "Tambour, Tambourin", *DB*, V/2, s. 1982-1986; H. G. Farmer, "Duff", *EI*² (İng.), II, 620-621.

NEBİ BOZKURT

□ MÜSİKİ. Türk müzikisinde gerek icra gerekse yapılışındaki değişik özellikler sebebiyle dinî müsikî, sanat ve halk müsikisi dallarında kullanılan defler ayrı ayrı ele alınacak mahiyettedir.

1. Dinî Müsikide Def. Kasnak çapı 40-44, eni 7-8 cm. civarında olup def çeşitlerinin en büyüğüdür; bendir ve mazhar adlarıyla tanınır, bunları çalanlara da bendirzen denir. Zilsiz olan bu defler, cehri zikir yapan tarikatlarda hem ritmin hem de bu sırada okunan ilâhilerin usulünün bozulmamasını temin için kul-

lanılır. Defle ritim tutulurken dört dörtlükten bir sekizliğe kadar ölçülebilen aralarla darb* vurulur ve buna "darb-ı nutuk" denilir. Ayrıca bir sekizlik darplar, zikir esnasında "hay" ve "hü" gibi tek heceli kelimeler söylenirken vurulmaktadır. Eskiden sokaklarda ilâhi okuyarak dolaşan tarikat mensubu seyyah derişler de bu def kullanmışlardır.

2. Sanat Müsikisinde Def. Türk sanat müsikisinde usulü en iyi şekilde belirleyen çalgı kabul edildiği için def, özellikle ritim tarafı ağır basan fasıllarda birinci saz olarak önem kazanmıştır. Eskiden fasıl heyetlerinde şef durumunda bulunan serhânenin elinde def tutar, sâzende ve hânenelere usul başlarını belirtecek ve esere birlikte girmeyi sağlayacak şekilde usul vurmak suretiyle fasıl o idare ederdi. Bu arada nâdiren birden fazla hânenenin def çaldığı heyetler de görülmüştür. Bir dönem bilhassa hânenelerin usul sazı olarak kullanıldıkları def zamanla unutulmuş, ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru özellikle ince saz takımlarında yeniden görülmeye başlamıştır. Günümüz fasıl heyetlerinde ise eskisi kadar olmamakla beraber bir ritim çalgısı niteliğiyle önemini korumaktadır.

Sanat müsikisinde kullanılan def ortalama 30-40 cm. çapındadır ve kasnağının çevresinde muntazam aralıklarla yerleştirilmiş 8-9 cm. çapında beş çift zil bulunur. Deriye vurmak suretiyle elde edilen "düm" sesine karşılık ziller "tek" sesini verirler. Kasnak genellikle 3-4 cm. eninde olup beyaz çam, ceviz, kavak, gürgen gibi ağaçlardan yapılır ve değişik tekniklerde çeşitli bezemelerle süslenir. Çok ince olması gereken def derisi için balık derisi veya siğir mesânesi tercih edilir; ancak oğlak derisi de kullanılmaktadır. Ziller pirinç veya daha çok bafondan yapılır. Bazan bu standart tip deften başka küçük zillerin çerçevelediği 20-25 cm. çapında daha küçük deflere de rastlanmaktadır. Def, şeklinden dolayı dâire adıyla da anılmaktadır ve def çalana dâirezen denir. XIX. yüzyılda servi ağacından yapılmış ceviz kaplama, üzeri sedef ve gümüş kakma-

Dört zilli def
(Sadberk Hanım Müzesi, Teşhir, nr. 9444, A. 31)

lı maddî değeri yüksek deflerin İstanbul'da rağbetle karşılandığı bilinmektedir.

3. Halk Müsikisinde Def. Orta Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun bütün bölgelerinde kullanılır. Genellikle 27-28 cm. çapındaki çam veya gürgen kasnağa toklu derisi gerilerek yapılır ve yapısında sanatlı bir işçilik görülmez. Çeşitli yerlerde defin yanı sıra delbek, germe ve kabran gibi adlarla anılır; def çalana da defçi denir.

Köy düğünlerinde ve özellikle kına gecelerinde daha çok kadınlar arasında çalınan defler büyük boyda ve zilsizdir. Bu tip deflerin bazılarının kasnak içlerinde 2 cm. çapında, sık sıralar halinde dizilmiş "zingirdek" denilen küçük halkacıklar bulunur; bunlar defin sesine kaba ve donuk bir şıkırtı katar. Azerbaycan'da "gaval" (kabal) adı verilen zingirdekli deflere daha doğudaki Türkler'e ait çalgılar arasında da rastlanmaktadır. Bazı bölgesel karakterli defler arasında özellikle "Erzurum defî" dikkat çekmektedir. Çapı 31-32 cm., kasnak genişliği 7 cm. olan bu sazın başlıca özelliği, kasnağının üzerinde derinin gerilmesini sağlayan altı adet kelebek vidanın bulunmasıdır. Bunda da sanat müsikisinde kullanılan defte olduğu gibi genellikle beş çift zil bulunur; ancak bu ziller pirinçten yapılmıştır.

Sol elde iç yüzü icracıya bakacak şekilde ve göğüs hizasında tutulan def, yukarı aşağı belirli bir ritimde sallanarak parmakların hep birden veya bazan teker teker vurulması suretiyle çalınır. Sağ el, ayası ve parmaklarıyla esas darbeleri ve ritmi vururken sol elin başparmak dışındaki parmakları deri üzerinde ritmi takip eder. Gerektiğinde her iki elin parmakları bir çift zil üzerinde çalışabilir. Türk folklorunda da Araplar'da olduğu gibi yalnız defle çalınan hava ve oyunlar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 12-13; a.mlf. — M. Kemal Özergin, "Tef", *IA*, XII/1, s. 114-117; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 103-104; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975, s. 56-58; Şenel Önal, *Türk Halk Müsikisi Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, s. 342; Rauf Yekta, *Türk Müsikisi*, s. 95; Sadi Yaver Ataman, "Mey", *TFA*, II/18 (1951), II, s. 278; H. Usbeck, "Türklerde Müsikî Aletleri", *MM*, sy. 246 (Mayıs 1969), s. 27-28; sy. 247 (Haziran 1969), s. 28; "Tef", *TA*, XXXI, 23; Pakalın, I, 388-389; R. Ekrem Koçu, "Def", *İst.A*, VIII, 4330-4332; Öztuna, *BTMA*, I, 211-212.

NURİ ÖZCAN